

УДК 303:33

DOI: 10.31359/2312-3427-2018-2-242

**В.О. Велієва, Ю.С. Герасименко, кандидати екон. наук, доценти
Харківський національний аграрний університету ім. В.В. Докучаєва**

НАУКОВІ ТЕОРІЇ ТА ПРИНЦИПИ У СТРАТЕГІЧНОМУ АНАЛІЗІ

У статті проаналізовані різні дискусії щодо визначення ролі і суті наукових теорій та принципів, яке за висловом методологів мають велике значення для формування стратегічного аналізу. Виявлено, що за умов становлення постіндустріального суспільства стає необхідним урахування в економічному дослідженні багатовимірності та складності економічного життя, потребує визнання у синтезуючому мисленні. Визнано, що значного поширення у новій методології дослідження набув принцип методологічного плюралізму. Виявлено, що нова загальнонаукова методологія досліджень у рамках цивілізаційного підходу використовує системно-синергетичний підхід до аналізу будь-яких процесів. Підкреслено, що методологічні заходи забезпечення результативності аграрних трансформацій, вказували на те, що методологія наукового пізнання повинна вивчати і показувати реальний процес пізнання, пояснювати його, давати тлумачення адекватності теорій і того, як ці теорії можуть підтверджуватися практикою.

Ключові слова: *стратегічний аналіз, методологічні принципи, макротеорія, процес пізнання, онтологічна проблематика.*

Постановка проблеми. Положення про виключне важливе значення фактів у науковому пізнанні, як і важливість обрання правильного методу, адекватного об'єкту дослідження, поділяється практично всіма науковцями. Відносно того, як співвідносяться між собою індукція і дедукція, висловлюються різні погляди. Це є одне із фундаментальних положень економічної методології. Хоча дискусії з цього приводу тривають і досі. Зокрема, В. Бабайлов наголошує, що необхідно дотримуватися такої золотієї середини в співвідношенні між індукцією та дедукцією [1, С. 286]. Тобто, індукція і дедукція чергуються в процесі зростання знання, захоплюючи все ширшу сферу. Це свого роду специфічна спіраль пізнання, але з постійно зростаючою радіусом. Подібна точка зору безумовно цікава, однак оригінальною її назвати важко.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У зв'язку з цим слід звернутися до знаменитого «диспуту про методи». [3, С. 6]. Його

виникненню сприяла постановка питання про адекватність методу, який блискуче зарекомендував себе в фізиці, новій галузі його застосування – в економічній науці. До речі, це питання не зняте з порядку денного до теперішнього часу. Зовні справа виглядала таким чином, що спір про метод представляє собою протиборство двох таборів, кожний з яких відстоював переваги свого методу дослідження: для австрійської школи, яку очолював К. Менгер, це був дедуктивний, логічний метод; для історичної школи, на чолі якої стояв Г. Шмоллер – індуктивний. Але наразі дискусії не закінчилися формуванням однозначних висновків. У кінцевому підсумку обидва методи були визнані такими, які мають право на життя.

Але як це може здаватися не дивним на перший погляд, переможець у «спорі про метод» все таки був, тільки знаходився він за межами цього спору. Ним, вважає О. Ананьїн, був не К. Менгер і не Й. Шмолер, а Альфред Маршалл – перший лідер майбутнього неокласичного «мейстріма» - головної течії економічної думки ХХ століття [2]. Що слугувало підставою для такого висновку? А. Маршалл відмовився від побудови складних теоретичних структур, мотивуючи логічність такого кроку тим, що велике узагальнююче знання у певній мірі обмежене уже в силу тієї обставини, що ніякі дві економічні події не бувають у всіх аспектах повністю ідентичними [5].

Формулювання цілей статті. Метою статті є дослідження і виявлення ролі і суті наукових теорій та принципів у стратегічному аналізі.

Виклад основного матеріалу досліджень. Приватні теорії безумовно багато в чом відмінні від того орієнтира, яким керувалися представники історичної школи, які обмежували описом та тлумаченням окремих фактів. Такий підхід теж вважається для практики не більш корисним, ніж абстрактне теоретизування.

Але така оцінка не ставить під сумнів положення, що неминуче емпіричні узагальнення виявляться тими первинними цеглинами всякого наукового знання. В даному випадку фактично мова йде про «дискусію про передумови», яка фактично розпочалася ще в ХІХ столітті. Ключове питання даної дискусії: «Чи необхідно оцінювати економічну теорію виходячи з реалізму її передумов чи це необхідно робити виходячи з точністю її прогнозів» [5, с. 10]. Ця дискусія набрала нових обертів в середині ХХ століття, коли світ побачила робота М. Фрідмана «Методологія позитивної економічної науки».

Наслідком даної постановки питання стало те, що якщо на початку ХХ наукові рекомендації урядовим органам і агентам ринку давалися виходячи з досвіду і здорового глузду, то в кінці століття вони базувались на міцному фундаменті мікроекономічних емпіричних досліджень і

прикладних розробок [5, С. 19]. Що ж стосується макроекономіки, то і тут головна заслуга, якщо спиратися на критерій практики, належить не макротеорії як такої, а її математичного оформлення та використання в емпіричних і прикладних роботах. Більш того У. Баумоль навіть зробив заключення, що найбільший науковий прогрес в порівнянні з початком століття можна виявити не в теоретичних новації, а в розвитку емпіричних досліджень і застосуванні теоретичних концепцій до вирішення конкретних практичних проблем [7, С. 80].

Сучасний мейнстрим в економічних дослідженнях відповідає бінарній парадигмі неокласицизму та неоінституціоналізму, які ґрунтуються на двох спільних елементах «ядра»: 1) методологічний індивідуалізм; 2) концепція «економічної людини» (*homo economicus*) [7, с. 135].

Відповідно до концепції «економічної людини», вперше сформульованої А. Смітом та розвиненої в інституціональній парадигмі, раціональна поведінка господарюючих суб'єктів (індивідів, домогосподарств, підприємств) полягає у здійсненні такого вибору серед усіх можливих альтернатив, який дозволяє максимізувати їх власну вигоду найбільш ефективним шляхом [10, С. 14]. Раціональне рішення переважно трактується як обдумане (тобто не емоційне) та усвідомлене (не інтуїтивне). При цьому принцип раціональності – обов'язковий компонент обох домінуючих парадигм, відносно якого адекватні всі інші принципи.

За умов становлення постіндустріального суспільства стає необхідним урахування в економічному дослідженні багатомірності та складності економічного життя, визнання потреби у синтезуючому мисленні, адже, використовуючи інструментарій одного підходу чи школи ми розкриваємо лише частину істини, залишаючи цілісну проблему поза увагою [8, С. 33]. Саме тому, значного поширення у новій методології дослідження набув принцип методологічного плюралізму. Представники методологічного плюралізму у філософії економіки виступають проти єдиної методології економічної науки та «за свободу вибору методу дослідження» [9, с. 510]. Завданням методології є виявлення, вивчення і порівняння принципів, на яких базуються різні школи, визначення сильних і слабких сторін відповідних теорій, а не просто пошук шляхів удосконалення існуючої теорії. Наступним кроком є критичний аналіз реконструйованої моделі та побудова на її основі нової, вдосконаленої теорії. При цьому, як зазначав австрійський філософ П. Фейєрбанд, "згодиться все", тобто будь-які методи дослідження [14]. Використання єдиного методу і виконання всіх його вимог, на думку Фейєрбанда, несумісне ні з реальною практикою наукового дослідження, ні з творчою природою пізнання.

Складність і невизначеність онтологічної проблематики в економічній науці, як вважає А. Філіпенко можна пояснити двома головними причинами. По-перше, строкатістю трактувань економічної сфери різними науковими школами. Це, на його думку, свідчить про присутність в економічній науці онтологічного плюралізму, а відтак і конкуренції онтологій, що проявляється радше в деталях, у підходах, аніж у використанні основних категорій і понять. По-друге, переобтяженням економічного знання формальними математичними й економетричними моделями, які виконують певні евристичні функції, але є надто віддаленими від реальних економічних процесів.

Нова загальнонаукова методологія досліджень у рамках цивілізаційного підходу використовує системно-синергетичний підхід до аналізу будь-яких процесів. Ця методологія має такі особливості [7, с. 35-37]:

- об'єкт наукового аналізу досліджується з позицій системності як складова більш широкого об'єкта (зовнішнє середовище). Відкидається ідея атомізму, згідно з якою незалежний, автономно існуючий об'єкт аналізу розглядається в абстракції та замінюється ідеєю його залежності від навколишнього середовища;
- об'єкт є цілісним утворенням, що має власну структуру. На рівні цілісності існують більш глибокі якості, ніж сума властивостей структурних елементів;
- вплив об'єкта наукового аналізу як цілого на його складові здійснюється через організацію взаємодії між ними;
- причини розвитку будь-якого об'єкта системно-синергетична методологія вбачає не лише у зовнішньому впливі, вона розглядає і внутрішні рушійні сили, притаманні йому, як дію, як саморух і саморозвиток об'єкта.

Незважаючи на велику важливість методології для успішного розвитку аграрної економічної науки і неодноразові підкреслення недостатнього її рівня [8]. Хоча, як зазначає О. Ольшанська однією з фундаментальних проблем економічної науки є розроблення теоретико-методологічних засад комплексного та збалансованого розвитку аграрного сектору економіки і сільських громад як єдиної агросоціальної системи [8]. Публікацій, які б безпосередньо були присвячені даній проблематиці, небагато. Значно частіше можна зустріти інший варіант, коли розглядаються інші проблеми, дослідники торкаються також основ методології.

Щодо методології досліджень власне у сфері аграрної економіки, то активність на цьому напрямку була помітно меншою, що можна до певної міри пояснити тим, що вирішення проблем методології в цілому створює

підґрунтя для їх вирішення стосовно методології досліджень аграрної економіки, безумовно з врахуванням особливостей об'єкта дослідження. Стосовно сільської економіки, спеціалісти такого фаху нам не відомі та очевидно і потреби в такій вузькій спеціалізації немає.

То вважаємо за необхідне зазначити таке. На нашу думку, слід розрізняти методологічні принципи організації процесу економічних та стратегічних досліджень, які повинні забезпечити підвищення ефективності саме досліджень і методологію досліджень, спрямованих на вирішення проблем економіки. Тому, здається дещо спірним визначення методології агроекономічних досліджень, запропоноване науковцями. Згідно з ним «методологія агроекономічних досліджень – це система принципів, положень, методів і моделей аналізу або прогнозування розвитку економічних процесів і об'єктів агропромислового комплексу, сільського господарства, сільської місцевості [8, с. 7]. Згідно з такою установкою зусилля методології спрямовуються не на процес пізнання, а у сферу виробництва. Необхідність в цьому безумовно існує, проте це буде уже інший ракурс методології.

В цілому рівень опрацювання методологічних проблем стосовно потреб аграрної економіки є всі підстави вважати недостатнім. А тому буде корисним вивчити підходи до вирішення такого роду проблем в минулому в ході наукових дискусій з тим, щоб використати здобутки минулого для вирішення проблем сьогодення і на конкретному прикладі показати наявність такої можливості. Незважаючи на велику важливість методології для успішного розвитку аграрної економічної науки і неодноразові підкреслення недостатнього її рівня [8, с. 24]

Положення про виключне важливе значення фактів у науковому пізнанні, як і важливість обрання правильного метода, адекватного об'єкту дослідження, поділяється практично всіма науковцями. А відносно того, як співвідносяться між собою індукція і дедукція, висвітлюються та і висловлюються різні погляди. А це є одне із фундаментальних положень принципів та методів, що використовуються у стратегічному аналізі.

Висновки. Таким чином, наукова теорія сьогодні грає провідну роль в визначенні головних підвалин економічної наук. Серед них в першу чергу необхідно відзначити базові принципи в ланці гіпотеза – факти – закономірності та факти – гіпотеза закономірності. Обидві ці схеми сьогодні відіграють центральну роль в базових методологічних принципах.

Методологія як загальне вчення про метод не зводиться до простої сукупності ні приватних, ні загальних методів дослідження. У стратегічному аналізі необхідно чітко розуміти всі можливості і межі застосування тих чи інших методів в процесі досягнення істини, їх роль і місце в пізнанні. Головним критерієм адекватності використовуваних

методів у науці є спроможність з їх допомогою дати логічне пояснення фактам явищ, що відбуваються.

Бібліографічний список: 1. Бабайлов В.К. Индукция и дедукция. Бизнес Информ. – 2012. – № 10. – С. 285-287. 2. Ананьин О. Исследовательская программа Торстена Веблена: 100 лет спустя. Вопросы экономики. – 1999. – № 11. – С. 49-62. 3. Ольсевич Ю. «Неортодоксальный взгляд» У. Баумоля на достижения экономической науки в XX веке и ее задачи. Вопросы экономики. – 2003. – № 6. – С. 18-30. 4. Баумоль У. Чего не знал Альфред Маршалл: вклад XX столетия в экономическую теорию. Вопросы экономики. – 2001. – № 2. – С. 73-99. 5. McCloskey D.N. The Rhetoric of Economic Science: Essays on Methodology. – Boston, 1983. – 549 p. 6. Москаленко О.М. Методологія дослідження теоретичної моделі випереджаючого економічного розвитку в сучасній політичній економії. Економіка розвитку. – 2013. – № 3. – С. 16-19. 7. Степаненко С.В. Інституціональний аналіз економічних систем (проблеми методології): монографія. – К.: КНЕУ, 2008. – 312 с. 8. Юрчишин В.В. Агросфера України в глобальному вимірі. Наукові здобутки академіка І.І. Лукінова в процесі трансформацій економічних систем. – К.: ННЦ ІАЕ, 2010. – 146 с.

В.А. Велиева, Ю.С. Герасименко. Научные теории и принципы в стратегическом анализе. . Проанализированы различные дискуссии по определению роли и сути методологических принципов, которое по выражению методологов имеет большое значение для формирования методологии экономической науки. Выявлено, что в условиях становления постиндустриального общества становится необходимым учет в экономическом исследовании многомерности и сложности экономической жизни, требует признания в синтезирующей мышлении. Признано, что широкое распространение в новой методологии исследования приобрел принцип методологического плюрализма. Выявлено, что новая общенаучная методология исследований в рамках цивилизационного подхода использует системно-синергетический подход к анализу любых процессов. Подчеркнуто, что методологические меры обеспечения результативности аграрных трансформаций, указывали на то, что методология научного познания должна изучать и показывать реальный процесс познания, объяснять его, давать толкование адекватности теорий и того, как эти теории могут подтверждаться практикой.

Ключевые слова: методология, методологические принципы, макротеория, процесс познания, онтологическая проблематика, мейнстрим.

V.O. Velieva, Yu.S. Gerasymenko. Scientific theories and principles in strategic analysis. In this article the role and essence of the methodological

principles in the economic science are examined. Various discussions on the role and essence of the methodological principles, which in the words of the methodologists has a great importance for the formation of the methodology of the economic science, are analyzed. It was found out that under the conditions of formation of postindustrial society it becomes necessary to take into account the economic study of multidimensionality and complexity of economic life, it requires recognition in synthesizing thinking. It was accepted that the principle of methodological pluralism had acquired significant distribution in a new research methodology. It was revealed that the new general scientific research methodology within the civilized approach uses a systematic and synergetic approach to the analysis of any processes. It is emphasized that the methodological steps to ensure the effectiveness of agrarian transformation, pointed out that the methodology of scientific knowledge should study and show a real cognitive process, explain it, give the interpretation of the adequacy of the theories and how these theories can be confirmed by practice.

The aim of the article was determined – to research and identify the role and essence of the methodological principles in the economic science.

The methodological measures to ensure the effectiveness of agrarian transformations are examined, they pointed out that the methodology of scientific cognition should study and show a real cognitive process, explain it, give the interpretation of the adequacy of theories and how these theories can be confirmed by practice.

Thus, the methodology of economic research today plays a leading role in defining the main pillars of economic sciences. Among them it is necessary to note in the first place the basic principles in the link hypothesis – facts – regularities and facts – hypothesis of regularity. Today both these schemes play a central role in the basic methodological principles.

Methodology as a general study about the method is not limited to a simple set of either private or common research methods. When analyzing both specific and more general research methods it is necessary to understand clearly all the possibilities and limits of the use either methods in the process to reach the truth, their role and place in cognition. The main criterion of adequacy of methods used in the economic science is the ability to use them to give a logical explanation of the facts of the observed phenomena.

Key words: methodology, methodological principles, macrotheory, cognitive process, ontological problematics, mainstream.

Стаття надійшла до редакції: 09.03.2018 р.